

Josef Bohuslav Foerster, op. 50 • EVA

Libreto skladatele podle dramatu Gabriely Preissové „Gazdina roba“

PŘEDEHRY A SCÉNY Z OPERY

Předehra k 1. děj. - Ty utrápíš mne, Evo (Eva, Mánek, 1. děj.) - Jako stín se kolem ploužím (Eva, Samko, 1. děj.)

Předehra k 3. děj. - Tušení mé pravdou bylo (Eva, Mánek, 3. děj.) - Sama jsem, opuštěna (Eva, 3. děj.)

MILADA ŠUBRTOVÁ - Eva, BENO BLACHUT - Mánek,
VÁCLAV BEDNÁŘ - Samko

ORCHESTR NÁRODNÍHO DIVADLA V PRAZE, řídí ZDENĚK CHALABALA

ZÁKLADNÍ ŘADA 1960/61

33 1/3

DV 5532 SUPRAPHON

Po Smetanovi, Blodkovi, Dvořákovi, Rozkošném, Bendlovi, Šeborovi a jiných menších uvedlo Národní divadlo 27. ledna 1893 nového slibného českého hudebního dramatika, ba hotového mistra, autora ještě dnes účinné opery „Debora“. Byl to 33letý Josef Bohuslav Foerster (30. 12. 1859 — 29. 5. 1951), syn varhaníka a skladatele, Smetanova přítele prof. Josefa Förstra, potomek bohatě košatého rodu kantorských předků v jičínském kraji. Sám varhaník, skladatel, malíř, básník a kritik Národních listů, žil od prosince 1893 do r. 1903 v Hamburku a od té doby do konce roku 1918 ve Vídni, kde jeho první choť Berta Foersterová-Lautererová, předtím vynikající členka opery Národního divadla, přijala angažmá. Od r. 1919 byl profesorem pražské konzervatoře a její mistrovské školy, od r. 1930 po osm let presidentem České akademie věd a umění; až do konce svých dnů, i když překročil 91. rok života, byl překvapivě neúnavný v tvorbě. Nejbližší mu byly náměty o lásce jako ústřední síle života; to platí zejména o jeho šesti operách Debora (1890-91, op. 41), Eva (1895-97, op. 50), Jessika (1902-04, op. 60), Nepřemožení (1917, op. 100), Srdce (1921-22, op. 122) a Bloud (1932-35, op. 158).

Neživější a ideově nejhlubší operou Josefa Bohuslava Foerstra je Eva, komponovaná na námět dramatu Gabriely Preissové „Gazdina roba“. Ideový význam opery spočívá v tom, že zde skladatel zasáhl hluboko do problematiky, která byla v době vzniku díla velmi živá a v celospolečenském měřítku palčivá. Výslednou myšlenkou díla je protest proti nespravedlivému společenskému postavení ženy. Skladatel se tak jednoznačně připojil k řadě představitelů českého kritického realismu, který sehrál jako umělecký směr na konci minulého století v našem umění velmi progresivní úlohu. Foerster nebyl v tomto zápase za povznesení ženy z ponižující nerovnosti, která měla své odrazy i ve vědě a ostatním společenském životě, na umělecké frontě zdaleka osamocen. Připomeňme si, že roku 1894 vydal Josef Svatopluk Machar knihu feministických protestů „Zde by měly kvést růže“; takřka v současné době začíná Leoš Janáček komponovat operu „Její pastorkyňa“, která má s dílem Foerstrovým ne jeden společný rys. Ze stejných ideových kořenů vyrůstá i drama bratří Mrštíků „Maryša“ a celá řada dalších významných uměleckých děl.

Skladatel požádal o vypracování libreta podle „Gazdiny roby“ původně spisovatel Jaroslava Kvapila. Ač neměl ještě k dispozici text, začal již roku 1894 s přípravami ke kompozici. Navštívil Slovácko, zvláště hornácké městečko Velkou, aby poznal dějiště hrv prostředí lidí a hudebnost kraje. Poněvadž Ja-

roslav Kvapil příliš otálel s libretem, byl Foerster nakonec přinucen zbásnit si je v letech 1895-96 veršem a rýmem sám, což přivedilo množství odchylek od děje dramatu a zásadní odlišnost v pojetí postav, především Evy. Hudebně dramatická práce v náčrtu skončila 2. října 1896; partitura díla byla hotova v dubnu 1897. Ačkoliv ve velké soutěži družstva Národního divadla, jíž se účastnil také Foerster, byla všemi hlasy přičena první cena tradičním „Psohlavcům“ Karla Kovařovice, „Eva“ se po úspěšné premiéře 1. ledna 1899 nejen udržela, ale stala se trvalou složkou operního repertoáru.

Realistický námět Preissové (o tragédii slovácké krasavice švadleny Evy, která manželství s hodným Samkem, uzavřené v záchvatu žárlivého vzdoru k milenci Mánkovi, odhodí jako plevu, jde s ženatým Mánkem na žně do Rakous, a tam po zprávě, že úřady Mánkovu žádost za rozvod zamítly, dobrovolně umírá v hlubinách Dunaje) teprve dramatik Foerster soustředil zcela kolem Evy; teprve on ji postavil v skutečné ohnisko opery jako osobnost, jež přímo i nepřímo určuje jednání všech ostatních pěti postav. Učinil z ní nejen skutečnou hrdinku, přerůstající prostředí slovácky kostýmované vesnice v oblast obecně lidskou, ale vdechl jí nadto v české operní tvorbě dotud neznámou škálu niternosti a zvláštní jímavé něhy. Rozezněl jimi Eviny recitativy, ariosa a mohutné monologické zpěvy i orchestrální předehry a mezihry. Třebaže tu Foerster navazuje na odkaz Smetanův, je „Eva“ dílo nového, moderně senzitivního umění. V tomto smyslu otevírá novou kapitolu vývoje moderního českého hudebně dramatického umění.

S vědomím těchto skutečností budeme naslouchat jubilejní — k 100. výročí narozenin velikého mistra české hudby významnými umělci opery Národního divadla připravené — nahrávce několika příznačných ukázek, jejichž opravdovým vrcholem a zároveň slavným unikátem české tvorby je finále opery, poslední scéna Evina.

1. Předehra k 1. dějství (D-dur) a první disonantní výstup milenců, žárlivostí posedlé Evy a marně chlácholícího Mánka, s konečnou roztržkou, vedoucí průběhem jednání k osudnému rozchodu Evy s Mánkem. Ovzduší slovácké taneční zábavy, příznačná kulisa: vyhrávání hudeců k tanci. Sloh tematický, výraz realistický. Melodie, z níž vznikly bezmála všechny ostatní, je prosté, ale důmyslné téma Evino:

Je skutečně úhelným tématem celé opery. První předehra (D-dur, 97 taktů) přejímá dramatický ohlas jen dvou dějových složek 1. dějství: taneční veselice s vyhráváním hudeců a bouřlivý rozchod milenců. Mistr polyfonie napojil ji etapově vystupňovaným vzletem a mocným decrescendem spojil přímo s hádkou Evy s Mánkem. Scéna s bouřlivým vlněním citového stavu, s prudkými proměnami recitativů, přílivem i odlivem lyrického a kantabilního výrazu, zejména u vznětlivého Mánka. Výsledný stav: duševní rozladění.

2. Samkovy zpěvy z 5. scény 1. dějství. Když po zpupném výstupu s Mešjanovkou, matkou Mánkovou, prohlásí Eva, že nebude nikdy Mánkovou ženou, vzchopí se tichý zchromlý Samko k velké naději a k horoucímu vyznání lásky. Jeho zpěv (F-dur), podložený v orchestru opět dominujícím tématem Eviným, jakož i další jásavé zpěvy („Vidím již svou chatku prostou“ B-dur, „Když sám jsem toužil“ F-dur) jsou výtvorem melodika i básníka, ztotožňujícího zpěvnost a vroucnost se samou podstatou hudby.

3. Předehra k 3. dějství (e-moll, 98 taktů) je ucelené, tragicky laděné Andante doloroso, vytvořené po úvodních, bolestnými pausami přetáých 25 taktů z tématu Evina, jež pod synkopami smyčců poprvé zazní v anglickém rohu. Zrychlený a vášnivě vzrušený třetí díl vzpomínkově těžší i z tématu Samkova. Závěrečný akord E-dur předjímá katarzi Evina dramatu. Tak mohutné koncentrace v malém prostoru a tak jednoduše slohovosti je schopen jenom mistr dramatik a skladatel v jedné osobě.

4. „Tušení mé pravdou bylo“ a dvojpěv „Přítul se blíž“ (H-dur, z 2. výstupu 3. dějství). Eva, poháněná opilým žencem Rubáčem a rozbolavělá marným čekáním na změnu osudu, hledá naposled útěchu i spásu u Mánka. Její tvrdý, zoufalý recitativ zjihne (H-dur) a následuje milostný dvojpěv, který vyznačuje nejen smetanovská jímavost, ale také foerstrovská tklivost. Lyrická intonace celého dvojpěvu i průvodní figura smyčců, to vše je odvozeno z tématu Evina.

5. Finále opery. Poslední monologický zpěv Evin (e-moll, A-dur, H-dur, D-dur jako v 1. předehře). Eva tu zoufá nad ztroskotaným snem milcebného štěstí; přesto však jde na smrt s neochvějnou vírou v divotvornou moc lásky. Její monolog se v soustředných kruzích zvedá výš a výše, zní stále vzletněji a hymničtěji, až na vrcholu pětidílné polyfonické architektury dosáhne za zvuků varhan extatického vrcholu. Hudební dohra smírně slavnostní intonace uzavírá tuto scénu a zároveň celou operu.

František Pala